

*Tien De Jongs
en een Does
in
Zuid-Limburg*

B.H.W.S. de Jong van Midlum

Author: B.W.H.S. de Jong

Coverdesign: B.W.H.S. de Jong

ISBN: 9789465382524

© B.W.H.S. de Jong

Het gezin van Joop en Jet

Het leven is een krijgsbanier

door goed en kwade dagen

gescheurd, gevlekt, ontvallen schier

kloekmoedig voorwaarts dragen

Guido Gezelle (Brugge, 1830-1899)

Introductie

Dit is het verhaal over twee mensen die elkaar getroffen hebben als Veritijn, leden van de studenten vereniging Veritas in Utrecht. De een afkomstig uit een lagere middelklasse arbeidsgezin, de ander uit een gefortuneerde zakenfamilie. Beiden realiseren ze de overgang van het platteland naar de professionele beroepen. Joop was de eerste in zijn familie met een universitaire studie. Terwijl Puck, Jets oudere zus, al geschiedenis studeerde in Utrecht. Hun leven strekt zich uit over twee wereldoorlogen, twee grote gewapende conflicten Korea en Vietnam, de onafhankelijkheidsstrijd van Indonesië en het voor katholieken zo belangrijk kerkelijk concilie uit 1960 onder Johannes XXIII, het Vaticanum II.

Nico Meijer Drees 1960. Lindenhoutsnede. Gezicht op Domtoren en Buurkerk vanuit de paleontologie practicum zaal Aardwetenschappen. Payenborg, Oude Gracht 320, Utrecht. Hans Schouten 2025.

Het verhaal richt zich op hun reilen en zeilen. De creativiteit en allure waarmee ze door hun leven zijn gegaan. De keuzes die ze hebben gemaakt die hun leven hebben gevormd. De bevoogenheid waarmee ze dat gedaan hebben. De filosofische evolutie in een familie is Lamarckiaans. Gewonnen en verworven inzichten, the do's en don'ts, worden aan een volgende generatie doorgegeven. Het Leitmotiv: "pass it on" kan helpen als een vademecum bij eigen beslissingen en oordelen en die van nakomelingen. Het is een vertrekpunt geen verheerlijking van het verleden wat tot verlamming zou kunnen leiden. Het wringende Nederlands onderschrijft Multatuli's 41ste idee; "Ik leg me toe op 't schrijven van levend hollandsch. Maar ik heb schoolgegaan". Dit verhaal zweemt naar het spel van een jazzmusicus of Gezelle's schrijverke. Vaak is niet duidelijk waar de band naar toegaat of wat het schrijft, maar het einddoel is dat wel. Daardoor wordt het gezin ontschaduwtd.

Joop

(Johannes Gerardus Ype de Jong) is op 15 september 1909 geboren in Utrecht als derde kind. Zijn stille, bescheiden Friese vader Joannes, is geboren in 1878 in het kleine, oude, terpdorpje: Midlum, 5.5. m boven het maaiveld, pal ten Noordoosten van Harlingen. Ooit werd daar een muntschat gevonden gedateerd rondom 900 na Chr. Als eerste van zijn familie: ouders en drie oudere broers, volgt hij voortgezet onderwijs: een ambachtsschool tot machinebankwerker. Hij studeert af op zijn zestiende. De militaire dienstplicht leeftijd is sinds Napoleon 20 jaar en hij begint daarmee op 9 maart 1898 voor de gemeente Baradeel ten Noorden van Harlingen. Na zijn dienstitijd wordt hij als spoorwegmedewerker aangenomen door de IJzeren Spoorweg Maatschappij en begint hij in 1900 aan zijn zesjarige opleiding van leerling machinist, dat is stoker, tot meester machinist in Neede in Oost-Gelderland. Als stoker trouwt hij op 9 september 1904 in Amsterdam met Gysberta Adriana Schouten. Van moederszijden is ze Betuws, van vaderszijde Utrechts. Haar familie komt uit de streek rondom Tricht, een dorp aan de Waal dat door de spoorlijn Utrecht-den Bosch doorsneden wordt. Haar roepnaam is Jaan afgeleid van Adriana. Jans dagloon als stoker bedraagt 1.60 gulden (~26 euro 2023). Oktober 1904 verhuizen ze naar de Munstraat 2(0) bis in Utrecht. Jan wordt, na zijn voltooide opleiding geplaatst als machinist in Apeldoorn. Hij is lid van Sobriëtas, de katholieke variant van de blauwe knoop: de RK vereniging voor drankbestrijding en tegen alle excessen van genotzucht. Lid zijn geldt als een arbeiders-brevet van betrouwbaarheid. Het gezin vestigt zich in 1910 in Apeldoorn op de Arnhemsestraatweg 174 waar Jan en Jaan een stuk grond kopen, grenzend aan de hei. Ze krijgen zeven kinderen, vijf jongens en twee meisjes: Agatha, Dick, Joop, Bernard, Ben, Piet, en Ali, waarvan Bernard als baby sterft. De drie jongsten worden in Apeldoorn geboren. Jan wordt 22 jaar na Joops geboorte op 53-jarige leeftijd bloedend uit z'n mond van de locomotief gehaald. Hij overlijdt waarschijnlijk aan oesophagusvarices (spataderen in zijn slokdarm) veroorzaakt door leverkanker. Hij is hoofdmachinist op de grote doorgaande treinen en instructeur bij de opleiding. Een introverte man met een reputatie van onkreukbaarheid. Hij is de eerste De Jong ooit die buiten Friesland wordt begraven. Als koningin Wilhelmina met de trein reist, rijdt Jan zelf zodat hare majesteit niet wakker wordt tijdens het stoppen en optrekken van de trein. Jaan, één jaar ouder dan hij, met ravenzwart haar, is de intellectuele motor van de familie. Zij blijft achter met nog twee middelbare scholieren en een spoorweg pensioen. Op latere leeftijd lijkt zij volgens Joop sprekend op Golda Meir. Zij is een kordate en fiere vrouw die intelligentie, muzikaliteit, maar ook aanleg voor manische depressiviteit in de familie brengt.

Apeldoorn heeft een openbare hogereburgerschool (HBS). Dit schooltype wordt in 1863 onder Thorbecke ingesteld en leidt jongens en meisjes op tot 17-jarige handels bekwamen. Het curriculum bestaat voor 1/3 uitstekende wis en natuurkunde, voor 1/3 talen, en voor 1/3 uit geschiedenis, aardrijkskunde, staatsinrichting, handelswetenschappen, tekenen, en gymnastiek. Het onderwijs in engels, frans en duits is goed. Wis-, natuur- en scheikunde en staathuiskoudkunde worden uitmuntend onderwezen. Latijn of Grieks zitten niet in het pakket. Het vak lijntekenen is prominent aanwezig. Erg belangrijk voor het ontwikkelen van alerte aandacht en goed waarnemen (prosoche in het Grieks). De moeilijkst bij te brengen vaardigheid. De HBS is niet bedoeld als vooropleiding voor de universiteit, maar gericht op directe deelname aan de maatschappij. In 1974 wordt dit schooltype opgeheven. Twaalf van de 20 Nederlandse Nobelprijs winnaars hebben er hun opleiding gehad.

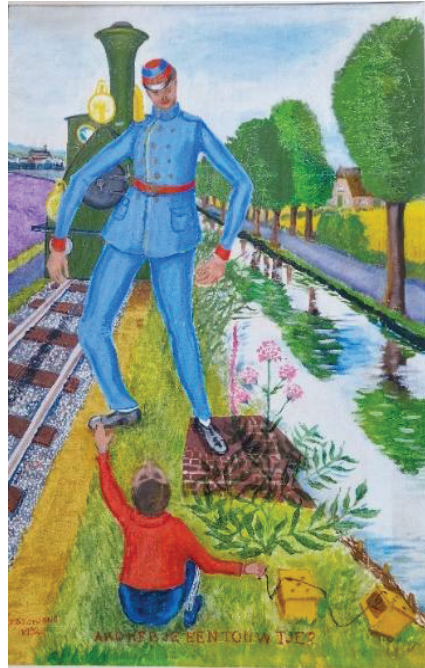
Openbare scholen hebben van oudsher een protestantse insteek waar pas een einde aankomt na de in 1920 aangenomen wet op het openbaar onderwijs. Elke oriëntatie qua religie of levensbeschouwing wordt sindsdien financieel door het rijk gefinancierd. Dat leidt tot een grote toename van speciale scholen. In

Apeldoorn is er alleen een katholieke MULO, de Gerardus Majella school. De enige vwo-opleiding is de openbare HBS. Gezien Jaans levensbeschouwelijke tolerantie is het godsdienstloze karakter van de HBS geen probleem. Al haar kinderen gaan naar deze school die ze allemaal vlekkeloos doorlopen. De strenge en sturende opvoeding van Jaan die als tijgermoeder prestaties eist is daar niet vreemd aan. Niet gewoon overgaan, maar overgaan in de bovenste 10 percentiel was het beoogde doel. Daarmee kan een studiebeurs verworven worden. De verwevenheid van het gezin met de kerk en haar activiteiten vindt klaarblijkelijk weerklank bij Pastoor Uytterwaal. Die staat met zijn eigen inkomen garant voor de aflossing van het jaarlijkse schoolgeld van 60 gulden (~425 euro 2023) van Joop en Ben. Op zestienjarige leeftijd gaat Piet in 1931 naar het Koninklijk Instituut voor Marine (KIM) in de Helder. Hij is wat jonger omdat het Apeldoornse schoolhoofd aan alle schoolgaande kinderen vraagt in een zucht om subsidie te verkrijgen of zijn nog een 5-jarig broertje hebben. Daarop gaat hij op 5-jarige leeftijd al met zijn broer Ben naar school en haalt tot ieders verrassing alles netjes. Hij heeft de precies de vereiste 1.60 cm lengte en start zijn opleiding op het KIM in het jaar dat zijn vader overlijdt. Vanwege zijn jonge afstudeer leeftijd als adelborst, hij was nog geen 18, kan hij pas na dispensatie van Wilhelmina beëdigd worden. Pas na de eerste wereldoorlog wordt een marine opleiding toegankelijk voor katholieken. Voor de landmacht geldt dat niet vanwege het van oudsher in republiekijne tijden veelvuldig gebruik van katholieke Hessische huurlingen. Piet krijgt schoorvoetend toestemming van Jaan met de verzuchting: het is zo'n zootje, iemand moet de troep toch opruimen. Dick doet hts-bouwkunde, Agatha gaat na de HBS naar de kweekschool en wordt 10 jaar lang onderwijzeres, Ali wordt apotheker assistente en laborante en werkt in de tweede wereldoorlog als verpleegkundige in Bergen op Zoom.

De Apeldoornse HBS is een openbare school. Klaarblijkelijk hebben ze er veel geleerd buiten de standaard vakken. Ze moeten bevlogen leraren hebben gehad. Joop houdt er levenslang, uiterst leergierig als hij was, een honger aan over naar uitgebreide eruditie. Een waterzoekende droge spons. Muziek, kunst, botanie, archeologie, geologie, filosofie en theologie blijven hem levenslang boeien. Het badinerende en openlijke antipapisme van sommige docenten is voor katholieken scholieren niet bepaald een warm bad. Tegenwoordig kampen moslims als minderheid op weg naar emancipatie hier te lande met dit soort problemen.

In Apeldoorn zijn Dick en Joop misdienaar in de Mariakerk, die de zielzorg van de 15% katholieken in het dorp verzorgt. Later komt er een tweede kerk bij: Fabianus en Sebastianus. Misdienaar zijn is niet zo eenvoudig. Het begint met de schuldbekentenis, het tridentine confiteor, met een strophe uit 16 Latijnse regels die uit het hoofd gereciteerd moest worden. Dit maakte misdienen slechts mogelijk voor een kleine selecte groep jongens. In 1918, tijdens de uitbraak van de Spaanse griep fietsen ze beiden met de kapelaan naar Nieuw Millingen 15 km ten Westen van Apeldoorn, om daar de helpende hand te bieden in deze calamiteit. Joop is dan negen.

Iets typisch Apeldoorns is de band met het koningshuis. Elk jaar op 31 augustus de laatste dag van de grote vakantie, brengen de leerlingen van de Apeldoornse lagere scholen een aubade aan de jarige koningin Wilhelmina, die op het Loo woont. De kinderen krijgen een krentebol, een kogelflesje met limonade en een vlaggetje, gesponsord door de zeepfabriek de Vergulde Hand. Zij marcheren langs het bordes onder het zingen van vaderlandse liederen. Wilhelmina, koningin-moeder Emma en prins Hendrik in admiraalsuniform resideren op het bordes. In 1919 staat Juliana, tien jaar oud, geboren in 1909, in een witte jurk voor haar vader. Dat is dus de eerste keer dat Piet, toen 4, zijn latere hospita heeft kunnen zien.

AKO heb jij een touwtje? Joop de Jong 1992. Een allegorie op zijn jeugd, vissen in het Apeldoornse

Kanaal, de hei, het spoor, zijn vader, Beekbergen(?).

Het algemeen kiesrecht wordt in 1917 voor mannen en in 1919 voor vrouwen ingesteld. De erop volgende verkiezingsresultaten maken duidelijk dat na drie eeuwen van hervormde dominantie een beduidende voorsprong is ontstaan ten opzichte van andere groeperingen: doopsgezinden, remonstranten, adventisten, lutheranen, mennonieten, Jehova getuigen, katholieken. Dit als gevolg van het feit dat in 1580 Willem de Zwijger in Harlingen per edict het protestantisme tot staatsgodsdienst bombardeert. Het katholieke patrimonium net zoals dat van alle andere christelijke andersdenkenden, rondom 70% van de bevolking, wordt verbeurdverklaard. De calvinisten maken zich de logica van verzamelen eigen wat hun kenmerk wordt: volgens Yuri Slezkine ontdekken ze hoe, op een humorloze waardige manier, Jood te kunnen zijn. Deze naasting vormt een van de financiële pijlers voor de verdere financiering van de 80-jarige oorlog, voor het beginkapitaal voor de VOC die vanaf 1602 in 35 jaar de verbluffende marktwaaarde krijgt van 8 biljoen euro [8×10^{12} ; cnf. NVDIA 2025 marktwaaarde 5 biljoen, Elon Musk: 726 miljard euro (726×10^9) 12 x minder] -een enorme ontwrichting op een bevolking van 1,3 miljoen-, en voor het slavernij en kolonializatie avontuur. Dat is dan de katholieke contributie tot de Gouden Eeuw. Friese katholieken, 15 procent van de bevolking, moeten in schuilkerken of boerenzolders hun geestelijk heil zoeken met veelal Vlaamse Jezuïeten of klopzusters als begeleiders. Ze komen nooit in aanmerking voor officiële posities laat staan universitaire. Feitelijk zou dat na het begin van de Bataafse republiek in 1795 wel mogelijk moeten zijn geweest na gelijkstelling van alle religies inclusief judaïsme door Napoleon en afschaffing van de staatsreligie. De warme baden blijven exclusief voor calvinisten, die het toch al zo moeilijk hebben met hun bezetenheid ten aanzien van zondigheid en de willekeur van verlossing of schoon welvarend zijn je wel een streepje voor geeft. Pas in 1848 met Thorbeckes grondwet krijgt de rest een kans. Het gebrek aan sociaal perspectief is ook aan de De Jongs te zien. Ze trekken rond in kleine cirkels met een straal van maximaal 30 km, in dorpen rondom Harlingen. Het zijn keuterboeren, tuinders, kleine neringdoenden, landarbeiders of knechten. Als loonslaven vormen ze een schakeltje in de Friese economie

gefocust op het ondersteunen van de randstad met hun landbouw- en veeteeltproducten en hun turfschipperij. Opvallend in deze familie is dat het zoveel generaties heeft gekost om de overgang van landarbeid naar professionele beroepen te maken.

Een van de pogingen om deze ongelijkheid te verkleinen en de overgang naar professionele beroepen te realiseren is het openstellen van medische opleidingsplaatsen voor minderheden. Daartoe wordt een collegium doctum afgenomen in de Ridderzaal in de Haag. Slagen betekent een 8-jarig Koloniaal Contract tekenen met daarbij een studiebeurs voor een artsenopleiding. Dankzij hun intellect en de uitstekende Apeldoornse HBS opleiding zijn Joop en zijn broer Ben daarvoor geslaagd. Bij schrijven van 18 oktober 1926 van de minister van Koloniën wordt goedgevonden dat Joop zal worden opgeleid tot officer van gezondheid in het Nederlands/Indische leger. Op 15 februari 1933 schrijft het Department van Koloniën echter: "in verband met een groot overcompleet aan officieren van gezondheid in Nederlands-Indië thans gelegenheid bestaat om, zonder terugbetaling van de aan Uwe opleiding ten koste gelegde gelden, ontheven te worden van de door U aangegane verbintenis". Joop boft. Zijn jongere broer Ben met zijn vrouw Ans Winnubst, dochter van de componist, dirigent en organist van de Utrechtse Catharijne kathedraal Johan Winubst (1885-1934; hij had 1 zoon en drie dochters, zijn voorgangers waren Richard Hol en Johan Wagenaar, zijn opvolger Hendrik Andriessen), zijn niet zo fortuinlijk. Ben en Ans hebben met drie van hun vier kinderen vreselijk geleden in de afschuwelijke Japanse concentratie kampen.

Twee jaar na de vroegtijdige dood van zijn vader slaagt Joop op 6 oktober 1933 Joop voor zijn artsexamen. Zijn kwaliteiten moeten zijn opgevallen want hij bemachtigt een opleidingplaats tot zenuwarts, neuroloog-psychiater, onder Bouman en Rümke. Het zenuwarts specialisme is een combinatie van neurologie en psychiatrie voorkomend uit het concept dat iedere zenuwziekte naast een lichamelijke ook een psychische component in zich bergt. In 1984 is deze opleiding opgeheven, opgesplitst in neurologie en psychiatrie: de enige twee medische vakgebieden die zich richten op hetzelfde orgaan. Terecht tot groot ongenoegen van veel zenuwartsen waaronder de Nijmeegse hoogleraar Prick. Net zoals een emotie en physiologische response niet van elkaar te scheiden zijn. Hoewel veel opleidingen in die tijd onbezoldigd zijn en in zijn aanstellingspapieren staat dat het "buiten bezwaar van 's 'Rijksschatkist" gebeurt, krijgt Joop toch een jaarsalaris van 1620 gulden (~20.000 euro in 2023). Hij behaalt zijn specialistenregistratie in het Utrechtse Academische Ziekenhuis, en wordt op 30 mei 1936 op 27-jarige leeftijd benoemd als zenuwarts aan het ziekenhuis Calvariënberg in Maastricht om de leiding op zich te nemen van het psychiatrische gesticht. Daarnaast heeft hij ook een deeltijdsaanstelling bij de gemeente Maastricht. Een van zijn taken is het testen van prostituees op syfilis. Als Joop en Jet een ommetje maken tijdens carnaval, dansen Maastrichtse prostituees om hen heen zingend: "mien doktertje, mien doktertje" tot Jets grote gêne. Joop geeft ook leiding aan het in 1937 geopende consultatiebureau voor psychiatrische voor- en nazorg. Lucie Bastiaens schrijft over zijn bezigheden in haar PhD thesis (2025): lokale context als kompas: Publieke gezondheidszorg in Maastricht 1900-1940. Vanaf die tijd draagt hij door een kleermaker gemaakte driedelige kostuums, gepoetste schoenen met leren zolen want een specialist draagt geen rubber zolen en tot het eind van zijn leven altijd een das. Vianney, de oudste zoon, krijgt al snel de taak dagelijks de schoenen van zijn vader te poetsen en heeft daaraan levenslang een zwak voor mooie gepoetste schoenen aan overgehouden. Als geboren Utrechter en getogen Gelderlander verdwijnt het Friese uit het oog, het Kootwijker zand ligt hem meer. Joop is "cool", een man in de ban van zijn vak, karakteristiek voor een man met een hoog gefocusde creatieve activiteit. Gladgeschoren was en is hij altijd gebleven zonder baard of snor, de haren geknipt met een tondeuse op 2 aan de zijkant, een kapsel dat sinds zijn jeugd nooit meer veranderd is. Hij is klein en gezet, het pyknisch type, wat, voordat phenotypische karakterisering wordt

geëlimineerd als pseudowetenschap -een gemankeerde causaliteit- volgens de psychiater Kretschmer geassocieerd is met vriendelijk, sociaal en extravert met een verhoogde kans op manisch depressieve psychose. Het soort pseudowetenschap waarmee een gezicht wordt geïdentificeerd als dat van een maagzweerlijder tengevolge van geestelijke ellende. Wat in feite echter het gevolg is van de aanwezigheid van wat Baas Becking extremophile bacteriën noemt, in dit geval de *Helicobacter pylori*, die het zo naar haar/zijn zin heeft in het ultrazure (pH~1) maagzuur en met antibiotica in plaats van psychoanalyse te lijf moet worden gegaan.

Jet

(Henriëtte Marianne Maria ten Doeschate) is op 7 februari 1910, dus een half jaar later dan Joop, geboren in Zwolle als derde van tien kinderen, vier jongens en zes meisjes (Puck (Hermine)) (1907), Sjef, Jet, Jan, Mais, Lien, Jacques, Wim, Ood, en Trees (1923)). Haar familie is katholiek De protestantse tak schrijft het Ten Doesschate met dubbel s. De katholieken splitsen zich af van de protestanten met de in 1709 in Goor geboren Gerrit ten Doeschate. De naam betekent op de boerderij (kate) van Dodo, Doeskate, Doeschate. Jets grootvader en zijn broer zijn paardenhandelaren. Ze worden puissant rijk met het leveren van hitten vanuit de Krim gedurende de Frans-Duitse oorlog. Als drie na hoogste belasting-aangeslagenen in Overijssel, kopen ze in 1898 het Overijsselse havenzatehuis Heeckeren "Huis ter Goor". Jan heeft het later geschonken aan de zusters Dominicanessen zoals te lezen valt op Wikipedia, omdat hij wonen op een kasteel boven zijn stand vond. Nu is het een bejaardentehuis.

Woonhuis van Eijck, Bredevoort, Joop de Jong 1988

Jets vader heet Bernard en is geboren in Goor 29-07-1880. Hij is de oudste zoon van een gezin van vijftien kinderen, 5 meisjes en 10 jongens: Johannes, Hermanus, Maria, Hendrik, Johanna, Berendina, Anna, Antonius, Alberta, Franciscus, Albertus, Carolus, Johannesburg, en Nicolas (1901). Een zestiende kind overlijdt jong. Bernard volgt de priesteropleiding op het klein en groot seminarie en ontmoet tijdens een logeerpartij in Bredevoort bij zijn klasgenoot Theodore van Eijck diens zus, Mechelina (Lien). Ze komt uit een Belgische familie en is de dochter van een Bredevoordse textielfabrikant. Haar vader Sjef van Eijck neemt in 1878 de helft van de textielfabriek over van Henricus van Eijck, wiens fabriek in Sint Niklaas, tussen Antwerpen en Gent, stagneert vanwege de Belgische opstand in 1830. Hij vestigt zich in 1834 met zijn meester wevers in Bredevoort en heeft in 1839 225 wevers in dienst. Sjef overlijdt in 1898 waarop zijn vrouw Hendrika Kavelaars het bedrijf voortzet. Lien is geboren in 1883. Volgt haar opleiding op een meisjes kostschool in Melselle bij Antwerpen. Bernard is opslag verliefd en na een jaar beheimd in een boom briefjes uitgewisseld te hebben, hangt hij zijn toog aan de wilgen. Ze trouwen in Aalten, 50 km ten Oosten van Nijmegen pal aan de grens met Duitsland op 15 Mei 1906 en krijgen twaalf kinderen waarvan er twee